

Знакавая падзея ў гісторыі краязнаўства

Да таго, як у нашу краіну завітаў, пачаў гаспадарыць каранавірус, яе грамадскасць на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў не праводзіла раўназначна зладжанаму ў Мінску 12 – 13 сакавіка 2020 года Форуму краязнаўцаў Беларусі. Да гэтага ў нас ладзіліся з'езды, канферэнцыі, а тут з'явілася зусім новая форма абмену думак паміж, не памылюся, самымі вялікімі, самымі шчырымі ўлюбёнкамі ў родны край людзьмі. Ініцыятыву правесці Форум узялі на сябе такія аўтарытэтныя ў нас установы, як Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь і Грамадскае аб'яднанне «Беларускі фонд культуры», які ўзначальваюць сапраўдныя прафесіяналы ў сваёй галіне дзейнасці, адданыя нацыянальнай ідэі асобы...

Неабходную дапамогу ў арганізацыі, правядзенні гэтага гістарычнай важнасці мерапрыемства аказалі міністэрствы культуры, інфармацыі, адукацыі, што болей падкрэслівае яго высокае значэнне ў сучасным беларускім нацыянальна-культурным жыцці, у якім, акрамя буйных дасягненняў, ёсць і нямаючыя праблемаў, прычым, і такіх, ад якіх напрамую залежыць будучыня дарагой Бацькаўшчыны.

А якія высокапаважаныя асобы пажадалі прывітаць удзельнікаў Форуму! Гэта акадэмік, сакратар Аддзялення гуманітарных навук і мастацтваў Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі Аляксандр Каваленя, старшыня Камісіі па адукацыі, культуры і навук Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь, член-карэспандэнт Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі Ігар Марзалюк, генеральны дырэктар Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі Раман Матульскі.

Аўтарытэту Форуму прыдало тое, што на яго пленарным пасяджэнні прагучаў шэраг змястоўных, глыбоканавуковых, пастановачна-канструктыўнага характару дэкларацый. Прыкладу толькі некаторыя з іх. Вячаслаў Далідовіч – «Дзейнасць Інстытута гісторыі НАН Беларусі па даследаванні і папулярнага рэгія-

нальнай гісторыка-культурнай спадчыны»; Ігар Капылю – «Месца і роля акадэмічнай навукі ў даследаванні лінгвакультурнага і фальклорна-этнаграфічнага ландшафту Беларусі»; Тадэвуш Стружэцкі – «Краязнаўства ў Беларусі: здабыткі, праблемы і перспектывы развіцця». Нямаючы высокааўтарытэтных асобаў сустракалася сярод кіраўнікоў секцый: намеснік старшыні Беларускага фонду культуры, пісьменнік Анатоль Бутэвіч, галоўны рэдактар «Краязнаўчай газеты» Уладзімір Гілеп (больш за дваццаць гадоў узначальваў Беларускі фонд культуры, заснавальнік «Краязнаўчай газеты»), прафесар Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, доктар гістарычных навук Аляксандр Гужалоўскі, гісторык Алег Трусаў (да гэтага шмат гадоў быў застаршыню Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны). Шмат выдатных асобаў знаходзілі сярод выступоўцаў на секцыях. Якія надзённыя пытанні толькі не ўзнімаліся на іх! Але галоўнае тут – змест выступу. А ён у большыні вызначаўся сваёй цікавасцю, навізнай, не паўтараў многія даўно і добра вядомыя падзеі і факты. Пахвальна, што сваімі выступамі на секцыях удалося ахапіць амаль увесь абшар Беларусі. Гэта дае падставы сцвярджаць пра прысутнасць актыўнага краязнаўчага руху ва ўсіх рэгіёнах краіны.

Не можа не радаваць, што сярод удзельнікаў Форуму мелася нямаючы моладзі. Значыць, ёсць надзейная змена людзям старэйшых пакаленняў, што іх пошукі нязведанага ў айчынай гісторыі будуць працягнутыя да-

лей. І гэта вельмі важна, бо недаследаванага, цікавага для шырокіх колаў беларускага грамадства хапае. І яго нам неабходна любімымі шляхамі, спосабамі паказваць людзям.

З розных прычынаў і папярэднія, і сучасныя пакаленні беларусаў у адрозненне ад сваіх суседзяў не вызначаюцца патрэбнай для суверэннай краіны нацыянальнай свядомасцю. Адна з прычынаў такой негатыўнай з'явы – кепскае веданне сваёй гісторыі, у чым вінаваты не сам народ, а палітычныя рэжымы краінаў, пад якімі яму стагоддзямі даводзілася гібець. У выніку збегу неспрыяльных абставінаў, учынення несправядлівасці многія таленавітыя беларусы былі перацягнутыя на чужы бок і стагоддзямі стваралі славу колішнім прыгняталікам нашай Бацькаўшчыны.

Далёка не ўсе самыя важныя ў айчынай гісторыі падзеі аб'ектыўна асвятляліся і па сёння асвятляюцца на старонках навуковых прац. Каб нашая гісторыя нарэшце атрымала глыбокае, праўдзівое асвятленне, была данесеная да розуму шырокіх гуртаў народа, мы сёння не ведалі б такой страшэннай нацыянальнай апатыі людзей, такога масавага адрыву ад роднай мовы, такой небяспечнай для нашай будучыні дэфармацыі этнакультурнай самабытнасці краіны. Пакуль навукоўцы не напішуць такой праўдзівай гісторыі, а сістэма адукацыі не данясе яе да розуму моладзі, краязнаўцам неабходна весці няспыннымі пошукамі, даносіць да розуму лю-

дзеі самыя адметныя падзеі і факты лакальнага характару, якія маглі б зацікавіць іх.

Бясспрэчна, самай пільнай увагі ад краязнаўцаў патрабуе тое, што беззваротна (ды яшчэ ў масавым, буйным маштабе) знікае на нашых вачах з-за неабдуманага варварскага ўмяшання ў далікатнае цела зямлі. Яно катастрафічна зруйнаванае. Я добра памятаю даваенную Беларусь і з усёй шчырасцю сцверджу, што тады яна была ў дзясяткі разоў прыгажэйшай за сучасную, хаця на ёй узведзенае мора вышынных дамоў, пабудаваныя шматлікія лядовыя палацы, створаная сетка сучасных шашэйных магістраляў, па якіх няспынна рухаюцца аграмады самых розных відаў транспарту. Таму краязнаўцам вельмі важна ў сваіх пошуках не абмінуць прыродна-геаграфічны ландшафт. Не можа не радаваць, што на Форумі ён прысутнічаў. Толькі вялікай пахвалы заслугоўваюць аўтары такіх паведамленняў: «У пошуках вытокаў чароўнай ракі» – Сяргей Малашчанка з Калінкавіцкага краязнаўчага музея; «Белорусские горы, горы и возвышенности как целевые объекты краеведческих исследований» – Яўген Дзікусар з Белдзяржуніверсітэта фізічнай культуры; «Влияние мелиорации на экологическую обстановку Полотчины» – Андрэй Ключнікаў з Полацкага гісторыка-культурнага музея-запаведніка; «Векавыя дрэвы Стаўбцоўшчыны» – Мацвей і Таццяна Макарэвічы з сярэдняй школы № 3 г. Стоўбцы.

Можна толькі пазаздросціць нашым далёкім і не так далёкім продкам за іх здольнасць, старанні забяспечыць свае вытворчыя, сацыяльна-бытавыя патрэбы рознага роду збудаванымі аб'ектамі. Мала хто з беларусамі можа паспаборнічаць па якасці працы вядзеных млыноў, а таксама ветракоў. Некалі ж хапала вады для бесперапыннай працы першых. І як пахвальна, што іх даследаваннем займаецца вядомы на ўсю краіну краязнавец Франц Жылка. На Форумі ён расказваў пра вядзеныя млыны на тэрыторыі Беларусі. Займаецца ж ён не толькі даследаваннем.

Пры яго непасрэдным удзеле ў Сморгонскім раёне адноўлены і ўведзены ў эксплуатацыю адзін з самых старажытных у нас вядзеных млыноў. Падумалася, што такое можна было б зрабіць і з кузняй, якая некалі працавала на селяніна ў кожнай буйной вёсцы. Толькі пры аднаўленні кузні трэба браць за аснову ўзоры XIX – першай паловы XX стагоддзя. Да іх наведнікі выкажуць большую зацікаўленасць, чым да пабудаваных раней. Будзе памылковым, неапраўданым лічыць такія пошукі непатрэбнымі, лішнімі з прычыны, што ў нас ёсць нешта падобнае ў Дудутках, у Строчыцах.

Да таго, пра што вядзецца размова, даволі добра ўпісваецца паведамленне салігорскага краязнаўца Таццяны Мазоль «З гісторыі льнаводства і ткацтва вёскі Зажэвічы Салігорскага раёна ў малюнках Івана Мікалаевіча Бялко». У іншых выступах вытворчы аспект слаба прасочваецца, чаму не знайсці важнага апраўдання, бо ён уплывае на ўсе бакі нашага жыцця.

У юбілейны год перамогі СССР над фашысцкай Германіяй удзельнікі Форуму не маглі не асвятліць з дастатковай паўнатой і звязаных з вайною праблем. І што важна: пра іх гаварылі і самыя маладыя краязнаўцы. Значыцца, вайна, жыццё пад акупацыяй, партызанскі рух і надалей будуць у полі іх зроку. Таму рэкамендаваў бы не забывацца і пра тых, хто жыў, працаваў на падкантрольнай нямецкім уладам тэрыторыі. Калі ў савецкі час мы па вядомых прычынах абміналі гэты сюжэт, сёння такое проста недаравальна. Жыхары такой тэрыторыі не маглі не працаваць, не ствараць матэрыяльных каштоўнасці, у тым ліку і на карысць Трэцяга рэйха, проста каб не памерці з голаду. Асабліва карысную працу для людзей выконвалі работнікі медыцынскай сферы, усяляк дапамагаючы ў пераадоленні хваробаў, якія так лютавалі ў тыя гады. Але пра тых медыкаў мы практычна нічога не ведаем. На слыху толькі тыя, хто ўдзельнічаў у партызанскім руху, партыйна-касмольскім падполлі. А было такіх нямаючы.

(Заканчэнне артыкула на стар. 4)

Франц Жылка і Леанід Лыч

Фота: Наталі Купрэвіч

Знакавая падзея ў гісторыі краязнаўства

(Заканчэнне артыкула.
Пачатак на стар. 3)

Вялікую незаменную дэмаграфічную страту панёс беларускі народ у выніку першай хвалі паваеннай эміграцыі. На ўцёкі кінуліся і тыя, што ў краінах з дэмакратычным ладам жыцця не зналі б аніякага пераследу. Савецкія масавыя фізічныя рэпрэсіі, асабліва 1937 – 1938 гг., прымусовы вываз у далёкую Сібір вялікай колькасці беларусаў пасля «вызваленчага» паходу Чырвонай Арміі ў верасні 1939 г. ва «ўсходнія крэсы» Польшчы ўсё яшчэ заставаліся, жылі ў людской памяці. Што сярод тых уцекачоў мелася шмат невінаватых, заслужаных перад Бацькаўшчынай асобаў, можна прывесці багата прыкладаў, але затое з імі мы вельмі рэдка сустракаемся на старонках навуковай, публіцыстычнай, мастацкай літаратуры. Не абцяжарваюць сябе такімі пошукамі і краязнаўцы, што вынікае і з назваў іх выступленняў на Форуме. Ну ці, скажам, не заслугоўвае да сябе ўвагі краязнаўцаў Лагойска іх зямляк Уладзімір Селях (у эміграцыі – Вячаслаў Качанскі; 1885 – 1976). Гэта таленавіты оперны спявак Расіі (Марыінскі оперны тэатр). Выступаў у операх разам з сусветна вядомым рускім спеваком Фёдарам Шаляпіным. Для савецкай улады гэта не мела ніякага значэння, і ў 1933 г. яна знявольвае У. Селяха (тады працаваў дырэктарам БДТ, сённяшняга Купалаўскага тэатра) у турму. Праз дзесяць гадоў вярнуўся на Бацькаўшчыну і каб усцерагчы яе ад анямечвання, увесць свой талент і энергію аддаў служэнню беларускай нацыянальнай культуры. Займаў адказныя пасады кіраўніка аддзела культуры і мастацтва пры Беларускай народнай самаахове, а затым аддзела культуры ў Беларускай Цэнтральнай Радзе. Уволю паспытаўшы смак савецкай феміды, такі чалавек не мог заставацца ў Беларусі за колькі дзён да яе вызвалення ад фашысцкага рабства, як і многія іншыя гэтак званыя калабаранты, паратунак бачыў у эміграцыі на Захад. Там таксама заставаўся шчырым, непахісным ва ўсім беларусам. Створаную ім у Нямеччыне тэатральна-мастацкую групу не жадаў назваць іншымі словамі, як «Жыве Беларусь».

Ах, як не ставала нам такіх шчырых патрыётаў у першыя пасляваенныя гады (вялікі дэфіцыт на іх і сёння

ў Рэспубліцы Беларусь)! Працяглы час даводзілася нават вядучыя нацыянальна-культурныя сферы культуры і адукацыі ўкамплектоўваць людзьмі далёкімі, абыякавымі да ўсяго беларускага. І калі сёння краязнаўцамі Лагойшчыны нічога не зроблена па даследаванні жыццявага шляху свайго земляка У. Селяха, калі яго партрэт не вісіць у фае Лагойскага раённага дома культуры – гэта вялікі недаравальны недахоп у нашым стаўленні да слаўных сыноў і дочак Бацькаўшчыны.

За апошнія сто гадоў давялося не па сваёй волі зведаць страшэнную катастрофу нашай вёсцы – спрадвечнай нястомнай, шчырай носьбітцы ўсяго нацыянальна беларускага. Вынасілася, бедная. Да такога стану яна дайшла спачатку ў выніку суцэльнай калектывізацыі, а затым татальнага асушэння балот.

Вялікую, непраўдную шкоду гэтаму традыцыйнаму тыпу паселішчаў прынесла народжаная ў афіцыйных колах тэорыя так званых бесперспектыўных вёсак. Шкада, што ў гэты трывожны, ліхі час навукоўцы недаравальна марудзілі са зборам на вёсках этнакультурнага, лінгвістычнага матэрыялу, а аматары краязнаўцы абмяжоўвалі сваю дзейнасць пераважна пошукамі ўдзельнікаў, герояў грамадзянскай і Вялікай Айчыннай войнаў. Хоць і позна, але гэтыя памылкі неабходна выпраўляць. Можна хоць дзясятую, дваццатую частачку адшукаем з таго, што можна было б так лёгка знайсці паўстагоддзя таму. У мясцовых краязнаўчых матэрыялах павінны быць зафіксаваныя назвы ўсіх без выключэння зніклых вёсак і хутароў, найбольш вядомых прыродна-геаграфічных мясцінаў. Многія ж з іх маюць найцікавейшыя, адзіныя ў сваім родзе назвы, якіх не знайсці і ў афіцыйных энцыклапедычных слоўніках, даведніках. На нашым абшары не знайсці безназоўных мясцінаў,

што сведчыць пра вялікую, шчырую любоў беларусаў да сваёй зямлі.

Звычайна нашыя краязнаўцы папулярныя свая набыткі ў пісьмовай форме на старонках перыядычнага друку, у адмысловых кнігах навуковага, публіцыстычнага, мастацкага характару, што цалкам апраўданае. Але нам трэба шырэй выкарыстоўваць на месцах сярод насельніцтва вусную форму прапаганды вынікаў краязнаўчых даследаванняў. І вельмі важна, каб з вуснаў краязнаўцаў гучала беларуская мова – гэта значыць, спрадвечная базавая мова роднага абшару, знявечанага рознымі фарматамі культурна-моўнай асіміляцыі. Страшэнна моцны ўдар у самае сэрца атрымала роднае слова беларусаў у выніку ўвядзення ў практыку афіцыйна двухмоўя. Як і разлічвалі ініцыятары такой непраўданага, супярэчнага нацыянальнаму інтарэсу краіны акцыі, бліскучую перамогу ў гэтым супрацьстаянні атрымала руская мова. Таму да таго часу, пакуль высокае чынавенства не адумаецца і не будзе хоць штосьці карыснае рабіць для беларускай мовы, на апошнюю ніяк не павінны забывацца ў моц свайго аўтарытэтнага становішча ў грамадстве нашыя краязнаўцы. Яе гучанне пад час выступу многіх з прысутных па-добраму закране, прымусяць задумацца, у якую страшэнную багнунасць нас завялі. Вось такая рэакцыя людзей нам вельмі патрэбная, бо лёс нацыі, яе этнакультурнае выжыванне напрамую залежаць ад стану беларускай мовы ў грамадстве. Сёння ён проста жахлівы, патрабуе агульнанароднай увагі да сябе. Як колішняга педагога, мяне радаваў удзел у працы Форуму моладзі, што сведчыць пра рэальную магчымасць далейшага развіцця краязнаўства ў Беларусі. А калі такое будзе мець месца надалей, многія сённяшнія вострыя праблемы захаван-

ня ёю сваёй нацыянальнай ідэнтычнасці ўдасца зняць з парадку дня, вярнуць беларусаў у іх прыроднае этнаграфічнае рэчышча. Мне не ўдалося, але я з вялікім задавальненнем паслухаў бы такія выступы маладых краязнаўцаў на Форуме: пераважна яны, як вынікае з праграмы Форуму, спыняліся на асветленні цікавых пытанняў лакальнага характару, што маюць вялікае значэнне для паглыблення нашых ведаў пра гісторыю, культуру, побыт нашай краіны ўвогуле. Рабочай жа мовай найчасцей з'яўлялася руская, за што трэба «дзякаваць» дзяржаўнай рускамоўнай сістэме адукацыі. Таму не дзіва, што на Форуме паруску прагучалі нават і паведамленні пад назвамі, што абавязваюць ужываць толькі роднае слова Бацькаўшчыны. На шчасце, былі і выключэнні з такой непраўданага практыкі.

Аўтара гэтай публікацыі, як ураджэнца Уздзеншчыны (да вайны – Вузденшчыны), вельмі радуе, што на Форуме беларускай мовай карысталася школьная моладзь гэтага раёна. На роднай мове сваіх бацькоў Галіна Якубоўская зрабіла паведамленне «Вёска Куль і страчаная спадчына», Андрэй Ярмольчык – «Арганізацыя даследчай дзейнасці вучняў праз рэканструкцыю сядзібна-паркавага ансамбля Кухцічы», Святлана Атраш (з в. Ліцвіны) – «Вобразы міля роднага краю». І надалей паважайце, карытайцеся беларускай мовай, мае дарагія маладыя землякі. Не дайце акалець роднаму краю!

Спрадвеку на нашай зямлі, апрача базавага, карэннага насельніцтва – беларусаў, жылі і прадстаўнікі іншых народаў, уносячы ў гэты край свае культурныя, канфесійныя, побытавыя адметнасці. Таму нашыя краязнаўцы не маюць права вызваляць сябе ад паказу той ролі, якую адыгралі ў Беларусі яе этнічныя супольнасці, асабліва такія старажытныя, характэрныя сваёй адметнасцю, як яўрэйская, татарская. На Форуме ім не адвялі належнага месца. Прагучалі толькі два паведамленні: «Татарскі след у назвах зямлі беларускай – вёска Асмолава: даследаванне звестак з навуковых выданняў, гістарычных дакументаў, перыядычнага друку і сведчанняў жыхароў вёскі» – Разаліі Александровіч-Туфкрэо; «Месца памяці пра генацыд яўрэйскага насельніцтва

на прыкладзе Глыбоцкага гета» – Юліі Скрабатун.

Да вайны ў нас былі вёскі з такімі нехарактэрнымі для Беларусі насельнікамі, як нямецкія, чэшскія, латышскія. Іх ужо даўно няма, але як добра было б, каб на месцы іх жыхарства прысутнічалі нейкія мемарыяльныя знакі пра колішнія пражыванне прадстаўнікоў гэтых этнасаў. Не выключана, што нешта з іх матэрыяльнай культуры і захавалася ад тае далёкае пары.

У нашай краіне нават і пасля таго, як яна стала незалежнай, існуе шмат лішніх, непатрэбных рагатак для юрыдычнага зацвярджэння той ці іншай грамадскай арганізацыі, у іх ліку і краязнаўчай. Ужо само слова «таварыства» прыводзіць у жах чыноўнікаў, таму яны ўсяляк імкнуцца не даць яму права на жыццё. І з гэтым у іх усё выдатна атрымаецца. Таму нам, можа, у інтарэсах справы ўнесці ў грамадскі ўжытак замест «таварыства» такія тэрміны: суполка, згуртаванне, задзіночанне, хаўрус, грамада, гурток... Тут галоўнае змест, а не назва. Таму, шануючыя краязнаўцы, аб'ядноўвайцеся, задзіночвайцеся, не чакайце, калі будучы створаныя нацыянальнае (рэспубліканскае), абласныя, раённыя (гарадскія) таварыствы, ці наадварот: раённыя (гарадскія), абласныя, рэспубліканскае. Час не чакае. Мы не маем права бяздзейнічаць, бачачы, як расхістаныя, аслабленыя асновы нашага нацыянальнага, культурна-моўнага жыцця. З гэтым трэба змагацца не з меншай энергіяй, шчыльнымі шэрагамі, як сёння нашае грамадства змагаецца з праклятым каранавірусам.

Без удзелу ў сакавіцкім Форуме краязнаўцаў наўрад ці з'явілася б у мяне жаданне выказацца аб гэтай суперактуальнай праблеме. Дзякую арганізатарам Форуму за такую магчымасць. Улічваючы сур'ёзны дэфіцыт праўдзівых ведаў у народа пра сваё мінулае, вострыню праблемаў з захаваннем яго нацыянальнай ідэнтычнасці, да крайнасці хістка стан этнакультурнай самабытнасці краіны, такія форумы краязнаўцаў неабходна праводзіць не радзей, як адзін раз на два гады з абавязковым апублікаваннем іх матэрыялаў. Калі мы не жадаем быць расплясканымі пад бязлітасным прэсам мясцовай, уласнай русіфікацыі і сусветнай глабалізацыі, імкнемся захаваць у недамыкальнасці дзяржаўны суверэнітэт краіны, трэба павысіць у ёй ролю нацыянальнага фактару.

Леанід Лыч,
доктар гістарычных навук,
прафесар

Фота: Наталі Купрэвіч